

Van luchtbel naar lobbycratie

Econoom Arnoud Boot bespreekt vier studies over de toekomst van het kapitalisme

Dinsdag 11 januari 2011 door Boot, A.W.A (Arnoud)

Verandert het kapitalisme na de crisis? Zeker, maar niet steeds op de manier die je zou wensen, analyseert hoogleraar financiële markten Arnoud Boot op basis van een stapeltje analyses.

Zal de financiële crisis uiteindelijk een rimpeling in de vijver blijken, of is zij toch symptoom van een tekortschietend kapitalisme? Vier boeken over de toekomst van dat kapitalisme betogen het laatste. De linkse intellectueel Robert Reich, minister van Arbeid onder Clinton, de Cambridge- onderzoeker van Zuid-Koreaanse herkomst Ha-Joon Chang, George Soros (een van de succesrijkste beleggers van onze tijd), zelfs de meer conservatieve intellectueel en voormalig Financial Times-editor Anatole Kaletsky; al deze auteurs zien een veel breder probleem dan alleen een ontspoorde financiële sector.

Waar heeft het kapitalisme in brede zin dan gefaald en wat moeten we eraan doen? De auteurs komen niet veel verder dan: een te ver doorgeschoten markt en gevoelens van onvrede. Vooral Ha-Joon Chang en Robert Reich zien Thatcher en Reagan als de aanstichters van een marktfundamentalistische verschijningsvorm van het kapitalisme, met terugtrekkende overheid en een tsunami van marktprikkels die onrechtvaardig heeft uitgepakt. Steeds grotere inkomensverschillen, maar vooral ook de teloorgang van maatschappelijke cohesie, het wegvallen van een acceptabel sociaal vangnet voor de zwakkeren en een gebrek aan investeringen in publieke infrastructuur zijn voor hen de kenmerken van het kapitalisme van de afgelopen twintig jaar.

Kaletsky en Soros zijn neutraler. Een maatschappij die zich ontwikkelt kent nieuwe problemen, maar gewenste aanpassingen kunnen op zich laten wachten, schrijven ze. Beiden wijzen op de globalisering, die niet alleen dwingt tot meer grensoverschrijdend toezicht op de financiële sector, maar ook tot meer coördinatie

tussen landen als het gaat om hun schuldenpositie; vergelijk de huidige problematiek van de euro. Het is moeilijk het hier niet mee eens te zijn.

Toch is dat een beetje onbevredigend. Er is immers veel meer aan de hand, en er valt ook meer over te zeggen. Zelf zie ik een grote oorzaak in de informatietechnologierevolutie die in de jaren negentig in volle hevigheid is losgebarsten. Informatietechnologie zie ik als aanjager van een permanent veranderingsproces in de economie. Het zorgt er voor dat economische activiteiten steeds ongrijpbaarder worden, doordat ze gemakkelijk kunnen worden verplaatst, of opgesplitst, of hoe dan ook „veranderbaarder” zijn geworden. Dit maakt de economie niet alleen dynamischer, maar ook volatieler, meer op transacties gericht, minder leunend op de onderlinge samenhang en relaties. Binding en vastigheid zijn daardoor onder druk komen te staan. Er dreigt een footloose, wispelturig kapitalisme, dat een gebrek aan cohesie met zich meebrengt.

Wat is hierop het antwoord? Voor Anatole Kaletsky in zijn boek met de veelzeggende titel *Capitalism 4.0* is dat helder. „Global capitalism will be replaced by... global capitalism.” Kaletsky gelooft erin. Kapitalisme is adaptief. Het vernieuwt zich om te overleven. Net zoals de Thatcher/Reagan-revolutie in de jaren tachtig met het centraal stellen van de markt „Capitalism 3.0” introduceerde en daarmee het door Keynes geïnspireerde, activistische overheidskapitalisme „Capitalism 2.0” verving, is het nu weer tijd voor een tegenbeweging: het heruitvinden van de overheid. Een overheid die de uitwassen van de markt moet indammen, en zich moet gaan manifesteren als de partij die spelregels oplegt en grenzen stelt aan de markt; een meer coördinerend „Kapitalisme 4.0” moet het antwoord zijn op de crisis.

Maar; en hier waarschuwt Kaletsky ons; als we er niet in slagen het kapitalisme weer in de greep te krijgen dan dreigt de dominantie van China en het autoritaire staatskapitalisme van dat land.

Voor George Soros; jawel, de Soros die zo'n 20 jaar geleden met zijn speculaties tegen het Britse pond in één keer miljardair werd; past hierbij een nuancering. Uiteindelijk hebben we elkaar allemaal nodig. China zal, volgens Soros, alleen kunnen blijven groeien in een vredelievende omgeving waarin de rest van de wereld de groei van China gewillig aanvaardt.

Dat belooft nog wat. Wie de hetze in de VS aanhoort over de bedreiging (en het vermeende vals spel) van China en de roep om protectionistische maatregelen; van de rechtse(re) media, bijvoorbeeld Fox News, commentatoren zoals Rush Limbaugh tot de „Tea Party” beweging; realiseert zich dat van een vredelievende omgeving al geen sprake meer is. Geopolitieke conflicten liggen op de loer. Het nieuwe global capitalism van Kaletsky zit nu al in zwaar weer.

Dreigt dan toch het einde van het kapitalisme as we know it? Voor Robert Reich; in zijn recent gepubliceerde boek *Aftershock*; is dit een verre van hypothetische vraag. Reich ziet de financiële crisis als een laatste symptoom van een verbroken contract met de middenklasse. Die heeft niet kunnen profiteren van de toegenomen rijkdom in de laatste decennia, die louter bij de allerrijksten terecht is gekomen. De middenklasse heeft alleen door veel te lenen het idee gehad te kunnen mee profiteren van de Amerikaanse Droom. En aan al dat lenen is nu, door de financiële crisis, juist een einde gekomen. We leven in een „winner-takes-all”-maatschappij. Hierin schuilt voor Reich de grote zorg over de stabiliteit van het democratische kapitalisme. De houdbaarheid ervan vraagt om een zekere mate van rechtvaardigheid.

Voor Robert Reich is er daarom een grote noodzaak voor een activistische overheid, die solidariteit en rechtvaardigheid afdwingt, en langs alle mogelijke wegen gelijke kansen voor eenieder bewerkstelligt. Ondersteuning van zwakkeren of mensen die tijdelijk in de problemen zijn geraakt, is hier een integraal onderdeel van. Anderen zijn minder uitgesproken. Met name Kaletsky en Soros zijn hier terughoudender in; geheel volgens het klassieke links/ rechtsverschil als het gaat om de plaats van de overheid.

In *23 Things They Don't Tell You about Capitalism* klinkt Ha-Joon Chang bijna nostalgisch als hij stelt dat verrijking niet mag worden tot enige doelstelling, en dat organisaties en maatschappij solidariteit, eerlijkheid en samenwerking moeten bevorderen. Volgens Chang zijn solidariteit en samenwerking in het eigen belang van eenieder in de maatschappij. Het maakt de te verdelen koek groter, en zou niet op gespannen voet hoeven te staan met het kapitalisme.

Chang is duidelijk optimistischer dan Reich. Van Reichs werk krijg ik nooit het idee dat hij veel vertrouwen heeft in het solidaire karakter van de mens. Misschien is Reich ook nu te pessimistisch, maar ik ben bang dat hij dichterbij de werkelijkheid zit.

Interessanter is dat Chang de overheid sturender wil maken in de economie. Dit is de grootste tegenstelling; een sturende overheid riekt naar industriebeleid en een overheid die probeert „winnaars te kiezen”. Chang benadrukt zelfs dat meeste welvarende economieën van vandaag, de VS inclusief, rijk zijn geworden met overheidsinterventies, zowel langs de lijnen van industriebeleid als bepaalde mate van protectionisme (en bescherming tegen agressieve aandeelhouders). Voor Chang is dit geen no-no. Zich ontwikkelende landen moeten volgens hem meer speelruimte krijgen om zich te wapenen tegen het pure vrijemarktdenken. Pure, open concurrentie zal volgens hem deze landen niet de mogelijkheid geven boven te komen drijven.

Een nuance past hier. Zelden is immers sprake van echte open concurrentie, en is het niet zo dat allerlei (ook westerse) landen nadrukkelijk voor hun eigen belangen opkomen, lees Frankrijk? Ik denk niet dat dit minder wordt in de toekomst, integendeel. Hier oefent het dynamische spel van de informatietechnologie weer invloed uit. Het zorgt ervoor dat economische activiteiten steeds ongrijpbaarder worden, doordat ze gemakkelijk kunnen worden verplaatst, opgesplitst, etcetera. In dit krachtenspel zullen overheden zich nadrukkelijker gaan manifesteren, juist om meer vastigheid te scheppen. Grote landen zullen inzetten op de belangen van hun eigen industrie. Protectionisme via preferentiële handelsrelaties komt dan al snel om de hoek kijken. Als Sarkozy bijvoorbeeld naar China gaat, maakt hij een speciale deal voor de Franse industrie. Dit soort speciale handelsrelaties wordt steeds belangrijker, als een soort dirigistisch kapitalisme. Protectionisme komt dan al snel om de hoek kijken. Nederland zal slim moeten opereren in dit krachtenspel tussen grotere landen.

Is enige vorm van geruststelling na al deze zorgen op zijn plaats? Moeten we blij zijn dat iedereen nu inziet dat het marktfundamentalisme te ver is doorgeslagen, en dat de overheid zich weer moet manifesteren als bepaler van de spelregels? Ja, en nee. Ja, natuurlijk moeten we blij zijn met het ontstaan aan tegenkrachten. Dit is het aanpassingsvermogen van het democratisch kapitalisme, datgene wat het systeem

corrigeert en het in betere vorm kan bestendigen. Maar „nee”, als we terug denken aan de afgelopen jaren.

Waren we blind voor het marktfundamentalisme? Nee, keer op keer is door beleidsmakers gewezen op de essentie van een meer geliberaliseerde markt: „vrije” markten werken bij de gratie van goede spelregels. We hadden het belang van spelregels dus wel degelijk in het vizier, en toch ging het helemaal verkeerd.

Is dit niet dramatisch? Volgens Soros, Reich, Kaletsky en Chang werd recht voor onze ogen het systeem min of meer gecorrumpeerd. In de VS letterlijk: lobby”s en financiële bijdragen aan beleidsbepalende politici deden hun werk. Dit is opvallend genoeg de voornaamste reden dat alle auteurs openlijk twijfelen aan het werkelijk democratisch gehalte van onze maatschappij. Dat „de markt” uit de bocht kan vliegen is tot daar aan toe. Maar als het grote geld de overheid (en dus het algemene belang) kan omkopen, dan is dat van een andere orde.

Deze boodschap mag niet gemist worden. Is dit niet de grootste bedreiging voor „ons” democratisch kapitalisme? Dat het verwordt tot een koehandel in deelbelangen? In onze open samenleving wordt de politiek geacht het algemeen belang te dienen. Maar hoe verhoudt zich dit tot de invloed van geld? En met allerlei zakelijke banden en vormen van „capture” tussen overheid en markt?

Bestaat dit ook in Nederland? Ongetwijfeld, laten we onszelf niet voor de gek houden. Wie (her)schreef de wetgeving voor de financiële sector in Nederland? De invloed van brancheorganisaties was fenomenaal. En zitten de wetgevingsexperts nog wel op het Ministerie van Justitie? Ik weet het niet. Steeds vaker zie ik dat concept wetteksten (in opdracht van private opdrachtgevers) door advocatenkantoren worden opgesteld. Misschien flauw, maar is het nog wel juist dat elke wet begint met „Wij Beatrix...”; ik heb wel eens voorgesteld dit te vervangen door „Wij Allen & Overy..” of „Wij van De Brauw...” om wat beter aan te sluiten bij de praktijk van elke dag. Ook bij ons is de politiek vaak de gevangene van deelbelangen. De bescherming van het publieke belang is in het geding. Ik weet niet of politici zich dit voldoende realiseren.

Van fundamenteel belang voor het begrijpen van de huidige maatschappelijke „crisis” én van de toekomst, lijkt mij daarom dit: te onderkennen dat we in een

transactiemaatschappij zijn terechtgekomen. Die heeft bijsturing. We hebben een bepaalde mate van „vastigheid” nodig, die zich vertaalt in sociale cohesie.

Toch: zelfs in een dreigende lobbycratie heeft Ha-Joon Chang gelijk, als hij de karakterisering die Winston Churchill gebruikte om het concept „democratie” te verdedigen, vertaalt naar het kapitalisme: „capitalism is the worst economic system except for all the others.”

NRC Handelsblad, 7 januari 2011

Boeken

NRC Handelsblad Vrijdag 7 januari 2011

Boek van de Week: Unamuno lezen is een feest **3**

Interviews: Hilary Mantel, Doug Saunders **8-9,5**

Biografie: Henri IV, de hyperkoning **15**

Recensies: Bernlef, Marsman, Segalen, Müller **10-13**

Van luchtbel naar lobbycratie

Vier waarschuwendes studies over de toekomst van het democratisch kapitalisme

Verandert het kapitalisme na de crisis? Dat zeker, maar niet steeds zoals je zou wensen, schrijft hoogleraar financiële markten **ARNOUD BOOT** op basis van een stapeltje analyses.

- **Ha-Joon Chang:** *23 Things They Don't Tell You about Capitalism*. Penguin, 287 blz. € 20,-
Vertaald door Ed Lof als *23 dingen die ze je niet vertellen over het kapitalisme*. Nieuw Amsterdam, 304 blz. € 19,95
- **Anatole Kaletsky:** *Capitalism 4.0. The Birth of a New Economy*. Bloomsbury, 249 blz. € 19,90
- **Robert Reich:** *Aftershock. The Next Economy and America's Future*. Knopf, 174 blz. € 24,-
- **George Soros:** *Succes in tijden van crisis. Hoe blijf je overeind in woelige tijden*. Vertaald door Joris van Bladel. Contact, 207 blz. € 18,95

Zal de financiële crisis uiteindelijk een rimpeling in de vijver blijken, of is zij toch symptoom van een tekortschietend kapitalisme? Vier boeken over de toekomst van dat kapitalisme betogen het laatste. De linkse intellectueel Robert Reich, minister van Arbeid onder Clinton, de Cambridge-onderzoeker van Zuid-Koreaanse herkomst Ha-Joon Chang, George Soros (een van de succesrijkste beleggers van onze tijd), zelfs de meer conservatieve intellectueel – en voormalig *Financial Times*-editor – Anatole Kaletsky – al deze auteurs zien een veel breder probleem dan alleen een ontspoorde financiële sector.

Waar heeft het kapitalisme in brede zin dan gefaald en wat moeten we eraan doen? De auteurs komen niet veel verder dan: een te ver doorgeschoten markt en gevoelens van onvrede. Vooral Ha-Joon Chang en Robert Reich zien Thatcher en Reagan als de aanstichters van een marktfundamentalistische verschijningsvorm van het kapitalisme, met terugtrekkende overheid en een tsunami van marktprikkels die on-

rechtvaardig heeft uitgepakt. Steeds grotere inkomensverschillen, maar vooral ook de teloorgang van maatschappelijke cohesie, het wegvalen van een acceptabel sociaal vangnet voor de zwakkeren en een gebrek aan investeringen in publieke infrastructuur zijn voor hen de kenmerken van het kapitalisme van de afgelopen twintig jaar.

Kaletsky en Soros zijn neutraler. Een maatschappij die zich ontwikkelt kent nieuwe problemen, maar gewenste aanpassingen kunnen op zich laten wachten, schrijven ze. Beiden wijzen op de globalisering, die niet alleen dwingt tot meer grensoverschrijdend toezicht op de financiële sector, maar ook tot meer coördinatie tussen landen als het gaat om hun schuldenpositie – vergelijk de huidige problematiek van de euro. Het is moeilijk het hier niet mee eens te zijn.

Toch is dat een beetje onbevredigend. Er is immers veel meer aan de hand, en er valt ook meer over te zeggen. Zelf zie ik een grote oorzaak in de informatietechnologierevolutie die in de jaren negentig in volle hevigheid is losgebarsten. Informatietechnologie zie ik als aanjager van een permanent veranderingsproces in de economie. Het zorgt er voor dat economische activiteiten steeds ongreepbaarder worden, doordat ze gemakkelijk kunnen worden verplaatst, of opgesplitst, of hoe dan ook 'veranderbaarder' zijn geworden. Dit maakt de economie niet alleen dynamischer, maar ook volatieler, meer op transacties gericht, minder leunend op de onderlinge samenhang en relaties. Binding en vastigheid zijn daardoor onder druk komen te staan. Er dreigt een *footloose*, wispelturig kapitalisme, dat een gebrek aan cohesie met zich meebrengt.

Wat is hierop het antwoord? Voor Anatole Kaletsky – in zijn boek met de veelzeggende titel *Capitalism 4.0* – is dat helder. 'Global capitalism will be replaced by... global capitalism.' Kaletsky gelooft erin. Kapitalisme is adaptief. Het vernieuwt zich om te overleven. Net zoals de Thatcher/Reagan-revolutie in de jaren tachtig met het centraal stellen van de markt 'Capitalism 3.0' introduceerde en daarmee het door Keynes geïnspireerde, activistische overheidskapitalisme 'Capitalism 2.0' verving, is het nu weer tijd voor een tegenbeweging: het heruitvinden van de overheid. Een overheid die de uitwassen van de markt moet indammen, en zich moet gaan manifesteren als de partij die spelregels oplegt en grenzen stelt aan de markt – een meer coördinerend 'Kapitalisme 4.0' moet het antwoord zijn op de crisis.

Maar – en hier waarschuwt Kaletsky ons – als we er niet in slagen het kapitalisme weer in de greep te krijgen dan dreigt de dominantie van China en het autoritaire staatskapitalisme van dat land.

Voor George Soros – jawel, de Soros die zo'n 20 jaar geleden met zijn speculaties tegen het Britse pond in één keer miljardair werd – past hierbij een nuancering. Uiteindelijk hebben we elkaar allemaal nodig. China zal, volgens Soros, alleen kunnen blijven groeien in een vredelievende omgeving waarin de rest van de wereld de groei van China gewillig aanvaardt.

Dat belooft nog wat. Wie de hetze in de VS aanhoort over de bedreiging (en het vermeende vals spel) van China en de roep om protectionistische maatregelen – van de rechtse(re) media, bijvoorbeeld Fox News, commentatoren zoals Rush Limbaugh tot de 'Tea Party' beweging –

realiseert zich dat van een vredelievende omgeving al geen sprake meer is. Geopolitieke conflicten liggen op de loer. Het nieuwe *global capitalism* van Kaletsky zit nu al in zwaar weer.

Dreigt dan toch het einde van het kapitalisme *as we know it*? Voor Robert Reich – in zijn recent gepubliceerde boek *Aftershock* – is dit een verre van hypothetische vraag. Reich ziet de financiële crisis als een laatste symptoom van een verbroken contract met de middenklasse. Die heeft niet kunnen profiteren van de toegenomen rijkdom in de laatste decennia, die louter bij de allerrijksten terecht is gekomen. De middenklasse heeft alleen door veel te lenen het idee gehad te kunnen mee profiteren van de Amerikaanse Droom. En aan al dat lenen is nu, door de financiële crisis, juist een einde gekomen. We leven in een 'winner-takes-all'-maatschappij. Hierin schuilt voor Reich de grote zorg over de stabiliteit van het democratische kapitalisme. De houdbaarheid ervan vraagt om een zekere mate van rechtvaardigheid.

Voor Robert Reich is er daarom een grote noodzaak voor een activistische overheid, die solidariteit en rechtvaardigheid afdwingt, en langs alle mogelijke wegen gelijke kansen voor eenieder bewerkstelligt. Ondersteuning van zwakkeren of mensen die tijdelijk in de problemen zijn geraakt, is hier een integraal onderdeel van. Anderen zijn minder uitgesproken. Met name Kaletsky en Soros zijn hier terughoudender in – geheel volgens het klassieke links/ rechtsverschil als het gaat om de plaats van de overheid.

In *23 Things They Don't Tell You about Capitalism* klinkt Ha-Joon Chang bijna nostalgisch als hij stelt dat verrijking niet mag verworden tot enige doelstelling, en dat organisaties en maatschappij solidariteit, eerlijkheid en samenwerking moeten bevorderen. Volgens Chang zijn solidariteit en samenwerking in het eigen belang van eenieder in de maatschappij. Het maakt de te verdelen koek groter, en zou niet op gespannen voet hoeven te staan met het kapitalisme.

Vervolg op pagina 2

DE BESTE BOEKEN VAN WEEK 1

Miguel de Unamuno: 1. Liefde en pedagogiek. 2. Nevel. Vert. en nawoord door Bart Peperkamp. Menken Kasander & Wigman, 251 resp. 276 blz. elk €22,50.

Honderd jaar na dato intrigeert de Spaanse denker en schrijver Miguel de Unamuno, die op duizelingwekkende wijze fictie en non-fictie verweeft, nog steeds, vindt Ger Groot.

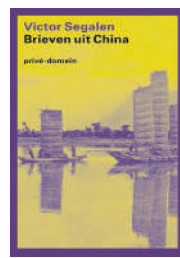
> ZIE PAGINA 3

Herta Müller: De koning buigt, de koning moordt. Essays. Uit het Duits vert. door Ria van Hengel. De Geus, 190 blz. € 19,20.

De essays van Nobelprijswinnares Herta Müller laten zich lezen als verhalen vol dreiging; bij elke zin schrikt de lezer zich een ongeluk, schrijft Anneriek de Jong.

> ZIE PAGINA 12

Victor Segalen: Brieven uit China. Vert. door Maarten Elzinga en Mark Leenhouts. De Arbeiderspers, Privédomein, 362 blz. €29,95

De brieven van de Franse schrijver Victor Segalen vormen een prachtig reisverslag en een interessante kennismaking met Chinese gedragscodes, aldus Ronald Havenaar.

> ZIE PAGINA 13

Jean-Marie Constant: Henri IV, roi d'aventure. Perrin, 408 blz. € 23,-.

Henri IV, Frankrijks populairste koning, verloor vaak zijn hoofd, zo leest Nick Pas in een nieuwe biografie.

> ZIE PAGINA 15

COLOFON

Redactie
Elsbeth Etry, Arjen Fortuin, Bas Heijne, Bernard Hulsmann, Maartje Somers, Pieter Steinz (chef), Marianne Vermeijden

Vormgeving
Robert Buizer

Medewerkers no 1
Op nrcboeken.nl staan biografietjes van medewerkers en redacteurs.

Redactieadres
Reacties (max. 300 woorden) graag naar boeken@nrc.nl, of naar: Postbus 3372, 1001 AD Amsterdam.

De redactie behoudt zich het recht voor om brieven in te korten.

Is 'Kapitalisme 4.0' het antwoord?

Vervolg van pagina 1

Chang is duidelijk optimistischer dan Reich. Van Reichs werk krijg ik nooit het idee dat hij veel vertrouwen heeft in het solidaire karakter van de mens. Misschien is Reich ook nu te pessimistisch, maar ik ben bang dat hij dichter bij de werkelijkheid zit.

Interessanter is dat Chang de overheid sturender wil maken in de economie. Dit is de grootste tegenstelling – een sturende overheid rikt naar industriebeleid en een overheid die probeert 'winnaars te kiezen'. Chang benadrukt zelfs dat meeste welvarende economieën van vandaag – de VS inclusief – rijk zijn geworden met overheidsinterventies, zowel langs de lijnen van industriebeleid als bepaalde mate van protectionisme (en bescherming tegen agressieve aandeelhouders). Voor Chang is dit geen *no-no*. Zich ontwikkelende landen moeten volgens hem meer speelruimte krijgen om zich te wapenen tegen het pure vrije-marktdenken. Pure, open concurrentie zal volgens hem deze landen niet de mogelijkheid geven boven te komen drijven.

En nuance past hier. Zelden is immers sprake van echte open concurrentie, en is het niet zo dat allerlei (ook westerse) landen nadrukkelijker voor hun eigen belangen opkomen, lees Frankrijk? Ik denk niet dat dit minder wordt in de toekomst, integendeel. Hier oefent het dynamische spel van de informatietechnologie weer invloed uit. Het zorgt ervoor dat economische activiteiten steeds ongrijpbaarder worden, doordat ze gemakkelijker kunnen worden verplaatst, opgesplitst, etcetera. In dit krachtenspel zullen overheden zich nadrukkelijker gaan manifesteren, juist om meer vastigheid te scheppen. Grote landen zullen inzetten op de belangen van hun eigen industrie. Protectionisme via preferentiële handelsrelaties komt dan al snel om de hoek kijken. Als Sarkozy bijvoorbeeld naar China gaat, maakt hij een speciale deal voor de Franse industrie. Dit soort speciale handelsrelaties wordt steeds belangrijker, als een soort dirigistisch kapitalisme. Protectionisme komt dan al snel om de hoek kijken. Nederland zal slim moeten opereren in dit krachtenspel tussen grotere landen.

BRIEVEN

Laroui en Van Oorschot

In Boeken van 30 december 2010 laat Fouad Laroui zijn interviewster Birgit Donker zeggen dat hij bij uitgeverij Van Oorschot is opgestapt omdat deze weigerde zijn aldaar verschenen vijf romans als pocket uit te brengen en dat Van Oorschot die romans prompt in de ramsj deed. Daar kan de schrijver wel om lachen, schrijft Donker, want „nu zijn zijn romans eindelijk voor vijf euro te verkrijgen”.

Wie kaast met halve waarheden en hele verdraaiingen, kan de bal verwerpen. Daarom hier enkele feiten. Toen Laroui in 1998 bij ons aanbelde kon hij weten dat Van Oorschot sinds jaar en dag nauw samenwerkt met pocketmarktleider Muntinga (Rainbowpockets). En als Laroui het niet wist, dan is hem dat snel duidelijk gemaakt want kort nadat zijn eerste boek in vertaling was verschenen (*Kijk uit voor parachutisten*, 1999) publiceerde Maarten Muntinga het al in 2001 als Rainbow pocket. Muntinga stak daarmee zijn nek voor Laroui uit want iedereen, ook de schrijver zelf

Foto Jupiterimages

Wie (her)schreef de wetgeving voor de financiële sector? De invloed van die sector was fenomenaal

Is enige vorm van geruststelling na al deze zorgen op zijn plaats? Moeten we blij zijn dat iedereen nu inziet dat het marktfundamentalisme te ver is doorgeslagen, en dat de overheid zich weer moet manifesteren als bepaler van de spelregels? Ja, en nee. Ja, natuurlijk moeten we blij zijn met het ontstaan aan tegenkrachten. Dit is het aanpassingsvermogen van het democratisch kapitalisme, datgene wat het systeem corrigeert en het in betere vorm kan bestendigen. Maar 'nee', als we terug denken aan de afgelopen jaren.

Waren we blind voor het marktfundamentalisme? Nee, keer op keer is door beleidsmakers gewezen op de essentie van een meer geliberaliseer-

de markt: 'vrije' markten werken bij de gratie van goede spelregels. We hadden het belang van spelregels dus wel degelijk in het vizier, en toch ging het helemaal verkeerd.

Is dit niet dramatisch? Volgens Soros, Reich, Kaletsky en Chang werd recht voor onze ogen het systeem min of meer gecorrumpeerd. In de VS letterlijk: lobby's en financiële bijdragen aan beleidsbepalende politici deden hun werk. Dit is opvallend genoeg de voornaamste reden dat alle auteurs openlijk twijfelen aan het werkelijk democratisch gehalte van onze maatschappij. Dat 'de markt' uit de bocht kan vliegen is tot daar aan toe. Maar als het grote geld de over-

Rolex en Thomése

Enige dagen geleden werd ik opgebeld door een uwer medewerkers die mij vroeg of ik mij met als sommige anderen had geërgerd aan de voorpagina reclame voor Rolex. Nee, daar had ik mij niet aangeërgerd.

Nu zal ik u zeggen waar ik wel aanstoet aan neem: dat is aan o.a. het geschrift van een zekere P.E.Thomése, dat op 23 december, was vlak voor Kerstmis, als recensie moest dienen van de nieuwe Statenbijbelvertaling.

Wat deze man zegt over Jezus Christus is niet alleen pijnlijk en bedriegend voor mensen die in JC geloven, maar raakt bovendien kant noch wal en getuigt van een onkunde en onbegrip. Hij bezigt bovendien de taal van een schooljongen die zich gekeerd weet omdat hij een bepaald fenomeen niet begrijpen en daarom niet zich eigen maken kan. Die prachtige zinnen uit het Johannes-evangelie, die hij aanhaalt, had hij zelf willen bedenken, maar hij weet niet dat ook hij het is, die het Woord niet heeft begrepen, het Licht niet heeft gezien en die duisternis is... arme jongen.

L.J.Ton,
Den Haag

heid (en dus het algemene belang) kan onkopen, dan is dat van een andere orde.

Deze boodschap mag niet gemist worden. Is dit niet de grootste bedreiging voor 'ons' democratisch kapitalisme? Dat het verwordt tot een koehandel in deelbelangen? In onze open samenleving wordt de politiek geacht het *algemeen* belang te dienen. Maar hoe verhoudt zich dit tot de invloed van geld? En met allerlei zakelijke banden en vormen van 'capture' tussen overheid en markt?

Bestaat dit ook in Nederland? Ongetwijfeld, laten we ons zelf niet voor de gek houden. Wie (her)schreef de wetgeving voor de financiële sector in Nederland? De invloed van brancheorganisaties was fenomenaal.

En zitten de wetgevingsexperts nog wel op het Ministerie van Justitie? Ik weet het niet. Steeds vaker zie ik dat concept wetteksten (in opdracht van private opdrachtgevers) door advocatenkantoren worden opgesteld. Misschien flauw, maar is het nog wel juist dat elke wet begint met 'Wij Beatrix...'; ik heb wel eens voorgesteld dit te vervangen door 'Wij Allen & Overy.' of 'Wij van De Brauw...' om wat beter aan te sluiten bij de praktijk van elke dag. Ook bij ons is de politiek vaak de gevangene van deelbelangen. De bescherming van het publieke belang is in het geding. Ik weet niet of politici zich dit voldoende realiseren.

Van fundamenteel belang voor het begrijpen van de huidige maatschappelijke 'crisis' én van de toekomst, lijkt mij daarom dit: te onderkennen dat we in een transactiematschappij zijn terechtgekomen. Die behoeft bijsturing. We hebben een bepaalde mate van 'vastigheid' nodig, die zich vertaalt in sociale cohesie.

Toch: zelfs in een dreigende lobby-cratie heeft Ha-Joon Chang gelijk, als hij de karakterisering die Winston Churchill gebruikte om het concept 'democratie' nodig, die zich vertaalt naar het kapitalisme: 'capitalism is the worst economic system except for all the others.'

ARNOUD BOOT

> Een interview met Ha-Joon Chang en besprekingen van eerder werk van Reich en Soros op: www.nrcboeken.nl

De Spaanse grootheid Miguel de Unamuno is na een eeuw nog steeds een feest om te lezen

De liefde is anti... alles!

Een man die zijn zoon met een bonendieet tot iets groots wil boetsen, een personage dat zijn schepper toestemming vraagt om er een eind aan te maken. GER GROOT laaft zich aan Miguel de Unamuno.

■ **Miguel de Unamuno: Liefde en pedagogiek.** Vertaling en nawoord door Bart Peperkamp. Menken Kasander & Wigman, 251 blz. € 22,50
■ **Miguel de Unamuno: Nevel.** Vertaling en nawoord door Bart Peperkamp. Menken Kasander & Wigman, 276 blz. € 22,50

‘H’et proces van het leven loopt ten einde; het cyanogen of biogen gas verliest knallend zijn vermogen om te exploderen en verandert in dode albumine. Welke biochemische processen worden hier gestaafd? Zo orakelt de van wetenschap bezeten Avito Carrascal in de roman *Liefde en pedagogiek* van de Spaanse schrijver Miguel de Unamuno (1864-1936) aan het doodsbed van zijn dochtertje Rosa. De rest van het gezin luistert verbijsterd toe wanneer het meisje nog één keer reutelt en de vader onverstoobar doorzwatelt: ‘Eigenlijk herinner ik me de fysiologische verklaring voor het gereutel niet zo goed.’

Geen vader van vlees en bloed zal zo spreken wanneer zijn dochter de laatste adem uitblaast. Maar in *Liefde en pedagogiek* streefde Unamuno niet in de eerste plaats naar de beschrijving van realistische scènes en levenschte karakters. Hij wilde een idee tot uitdrukking brengen dat hem zwaar op het hart lag.

Het overdreven geloof in de wetenschap dat de zoiest begonnen 20ste eeuw van de voorafgaande geërfd had, zag Unamuno als een ernstige bedreiging voor wat een volwaardig menselijk leven moest zijn. Die aberratie kreeg gestalte in Avito Carrascal, die niet 'zout' maar 'NaCl' op het zoutvatje zette, de dood van dochter met koele observatie analyseerde en zijn zoon Apolodoro tot een genie dacht op te voeren door een zorgvuldig uitgekiend programma van geestelijk en lichamelijk voedsel. Vooral bonen moest hij krijgen ('fosfor, veel fosfor') en weinig liefde, want – aldus Carrascal – 'ligt altijd dwars bij grote ondernemingen... De liefde is antipedagogisch, antisociologisch, antiwetenschappelijk, anti... alles.'

Hij produceert 60 pagina's subliem geouwehoer dat veel later brede ingang zou vinden

Uiteraard gaat het mis met Apolodoro, die zich – volkomen ongeschikt voor het ware leven – ten slotte verhangt, en met Avito Carrascal zelf, die pas in de volgende roman van Unamuno de les van zijn dwaasheid geleerd blijkt te hebben. Niet mis gaat het met de roman zelf, en dat mag een wonder heten, want ideeënromans zijn over het algemeen geen gelukkig lot beschoren. Ze raken gemakkelijk uit het lood onder het gewicht van de gedachten die ze tot uitdrukking moeten brengen en die ook alle leven persen uit de personages die hen moeten belichamen.

Unamuno ontsnapt niet aan dat gevaar, maar daar staat in *Liefde en pedagogiek* veel literair vernuft tegenover. Hij neemt de kritiek de wind uit de zeilen door het boek te laten voorafgaan door een voorwoord waarin precies deze bezwaren tegen de roman worden ingebrecht. De naamloze inleider geeft de schrijver Unamuno er flink van langs wegens de publicatie van dit boek 'dat, we herhalen het nog eens, een betreurenswaardige, een uitermate betreurenswaardige vergissing is'.

Alus ontwapend begint de lezer aan een roman die vervolgens veel te kort blijkt uit te vallen. Niet in de ogen van de lezer zelf, en ook niet in die van de schrijver, maar in die van de oorspronkelijke uitgever, zo is in het voorwoord al aangekondigd. En dus schrijft Unamuno er nog een uitgebreid nawoord bij, waarin hij zo'n zestig bladzijden lang het soort subliem geouwehoer produceert dat pas veel later in de literatuur brede ingang zou vinden.

Unamuno verdedigt er achtereenvolgens in dat kunst handel is, dat logica sterk wordt over-

Een buste van Miguel de Unamuno, door de Oostenrijkse kunstenaar Kasper Kovitz in 2010 gehouwen uit een Spaanse ham kasperkovitz.com

schat, dat de schrijver niet zijn personages tot leven wekt maar veeleer omgekeerd, en ten slotte dat er schreeuwende behoefte is aan een wetenschappelijke verhandeling over het vouwen van papieren vogeltjes – waarvan hij vervolgens een hilarische eerste opte geeft. Totdat ten slotte de benodigde hoeveelheid pagina's is vol geschreven en Unamuno er abrupt een punt achter mag zetten.

Met *Liefde en pedagogiek* sloeg Unamuno niet alleen in de Spaanse literatuur een nieuwe weg in, maar ook in zijn eigen oeuvre. Eerder debuteerde hij met een nogal traditionele roman over de beruchte Carlstenoorlogen (*Vrede in oorlogstijd*), maar nu, in 1902, combineerde hij essayistiek met het verhalende genre tot wat hij zelf een *nvola*, een 'nevelle' noemde. Geen 'roman': zijn critici deden hij graag hun mening dat hij niet wist hoe hij die schrijven moest. Een 'nevelle' was een mimerend of zelfs filosofisch verhaal met veel dialogen en een onvoorspelbaar plot, waarin werkelijkheid en fictie op een doorzichtige wijze met elkaar werden verweven.

ringstocht in op de eigenaresse daarvan, die hem uiteindelijk een blauwtje laat lopen. Augusto, nauwelijks beter tegen het leven opgewassen dan Apolodoro, overweegt zelfmoord – maar kan hij die eigenlijk wel plegen? Is het niet de schrijver van de 'nevelle' die daarvoor alle zeggenschap heeft? 'Om er achter te komen hoe echt hij zelf is, en dus ook hoe het er met zijn eigen vrije wil voorstaat', besluit Augusto op bezoek te gaan bij Unamuno in persoon, hoogleraar Grieks te Salamanca.

De dialoog die zich vervolgens ontvouwt tussen de schrijver en zijn schepsel, behoort tot de intrigerendste die de Spaanse literatuur heeft voortgebracht. Hij is waarschijnlijk mede de inspiratiebron geweest van het beroemd geworden *Zes personages op zoek naar een auteur*, waarin de Italiaanse schrijver Luigi Pirandello in 1921 iets dergelijks uitprobeerde.

Wat is echt in de fictie en wat is fictief in de werkelijkheid? Wat is vrije wil of onsterfelijkheid? Wat betekent 'bestaan' eigenlijk? En wat moeten we denken van een God (of een schrijver) die ons leven bestiert, maar die van zijn kant zonder ons niet bestaan kan, of in ieder geval niet zou zijn wie hij was?

In luttele bladzijden werpt Unamuno al die vragen op zonder dat daarop een beslissend antwoord komt. Want als iets een 'nevelle' kenmerkt, zo zal de schrijver opmerken, dan is het wel de twijfel die deze tweegbrengt bij de lezer. Pas daardoor wordt hij gedwongen tot nadenken – bijvoorbeeld over de vraag of hij zelf wel bestaat.

Om die twijfel was het Unamuno in heel zijn werk te doen. Dogma's waren hem een doorn in het oog, om het even of ze uit wetenschappelijke of uit religieuze koker kwamen. Hij verwierp het blinde traditionalisme, maar wantrouwe even hartgrondig een door de staat voorgeschreven progressiviteit. Wegens zijn verzet tegen de Spaanse dictator Primo de Rivera werd hij enkele jaren verbannen, maar niettemin voolde hij in 1936 wel enige sympathie voor de opstand van Franco tegen de Republiek, waarvan hij het radicalisme vreesde. Toen het franquisme na het uitbreken van de Burgeroorlog nog veel erger bleek te zijn, trok hij haastig zijn steun in en keerde zich scherp en moedig tegen Franco's nationalisten. Lang heeft dat niet geduurd. Ontslagen als rector van de universiteit en veroordeeld tot huisarrest, stierf hij in december van datzelfde jaar.

In de laatste tientallen jaren van zijn leven was Unamuno naast Ortega y Gasset waarschijnlijk de belangrijkste intellectuele stem in Spanje. Hij was alomtegenwoordig in de pers,

De naamloze inleider geeft de auteur er flink van langs wegens de publicatie van dit boek

schreef toneel en poëzie, publiceerde filosofische essays en zou na *Nevel* nog twee grote romans schrijven, die eveneens binnenkort zullen worden vertaald, alsmede de novelle *San Manuel Bueno* en een paar jaar geleden al in het Nederlands is verschenen. Van zijn belangrijkste werken wacht dan alleen zijn filosofische verhandeling *Over het tragische levensgevoel* nog op een Nederlandse uitgave.

Zo'n honderd jaar na dato blijkt Unamuno nog altijd een intrigerende stem en een feest om te lezen. Niet alleen omdat de scientistische naviteit van Avito Carrascal in nauwelijks verhelderde vorm blijft rondwaren en omdat het vraagstuk van de vrije wil belangrijk genoeg wordt geacht om de komende jaren het centrale thema te zijn bij het eindexamen filosofie voor de middelbare school. Maar ook omdat deze vroege existentialist, levens halverwege Kierkegaard en Sartre, zijn veralgemenen doorspekt met de grootst mogelijke zelfspot.

Nauwelijks verheldert voert Unamuno in *Liefde en pedagogiek* zichzelf ten tonele als de nogal naïeve en besluiteloze filosoof Fulgencio Entrambosmas (letterlijk: 'tussen twee zielen'), die altijd van alle zaken de voors én de tegens wil zien. En in *Nevel* vinden we zijn ijver voor een radicale spellingshervorming geparodieerd in de komische anarchist Fermin, die zich tegenover Augusto Pérez haastig een 'spirituele' anarchist noemt, die dus geen bommen gooit en zelfs geen vlees eet. Maar wel strijdt hij fel voor de afschaffing van de 'h', die in het Spaans tenslotte niet wordt uitgesproken. 'Weg met het gezag', zo laat Unamuno hem uitroepen. 'Weg met de vuige materie en met de dood! Weg met het vlees! En weg met de h!'